

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 11/ Sayı 1 / Temmuz 2022

ISSN: 2147-1622

"Mantık ve Konuşma" Üzerine

Alper Yavuz

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

alper.yavuz@msgu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5763-3421

Öz

Bu yazı Paul Grice'in 1967 yılında verdiği "Mantık ve Konuşma" başlıklı dersinin Türkçe çevirisinin okunmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Yazıda önce "Mantık ve Konuşma"nın arka planında yer alan dil felsefesi tartışmaları kısaca tanıtılmış sonrasında sezdirimler ve özellikleri, bağlam ve iletişimin ilkeleri gibi metinde geçen temel tartışmalar açıklanmıştır. En sonda ise "Mantık ve Konuşma"nın dil felsefesi ve dilbilimdeki etkilerinden kısaca söz edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Grice, "Mantık ve Konuşma", sezdirim, iletişimin ilkeleri, anlambilim/pragmatik ayrımı

Makale Bilgileri:

Yavuz, Alper. 2022. "Mantık ve Konuşma" Üzerine." *Posseible: Felsefe Dergisi* 11, no. 1: 51-69.

Kategori: Araştırma Makalesi / Gönderildiği Tarih: 29.01.2022

Kabul Edildiği Tarih: 20.07.2022 / Yayınlandığı Tarih: 31.07.2022

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 11 / Issue 1 / July 2022

ISSN: 2147-1622

On "Logic and Conversation"

Alper Yavuz

Mimar Sinan Fine Arts University
alper.yavuz@msgu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5763-3421

Abstract

This paper aims at being helpful in reading the Turkish translation of Paul Grice's 1967 lecture titled "Logic and Conversation". After introducing some relevant background discussions in the philosophy of language literature briefly, the paper explains the main discussions in "Logic and Conversation" such as implicatures and their features, context and principles of conversation. In the end, some influences of "Logic and Conversation" on philosophy of language and linguistics are briefly mentioned.

Keywords: Grice, "Logic and Conversation", implicature, principles of conversation, semantics/pragmatics distinction

Article Information Tag:

Yavuz, Alper. 2022. "Mantık ve Konuşma Üzerine." *Posseible: Journal of Philosophy* 11, no. 1: 51-69.

Category: Research Article / Date Submitted: 29.01.2022

Date Accepted: 20.07.2022 / Date Published: 31.07.2022

“Mantık ve Konuşma” Üzerine

Alper Yavuz

Günümüz dil felsefesi tartışmalarını en çok etkilemiş yapıtlardan biri Paul Grice’in 1967 yılında Harvard Üniversitesinde William James Dersleri kapsamında verdiği derslerden birinin metni olan “Mantık ve Konuşma” (“Logic and Conversation”) adlı yazısıdır. “Mantık ve Konuşma”nın Türkçe çevirisinin okunmasına yardımcı olması amacıyla bu yazının dil felsefesindeki köklerini, yazıda savunulan temel görüşleri ve yazının etkilerini kısaca ele alacağım.

1. Tarihsel Arka Plan

Çağdaş dil felsefesi 20. yüzyılın başında Frege ve Russell’in çalışmalarıyla başlamıştır. Bu filozofların dile yönelirken temel düşünceleri, doğal dilin altta yatan mantıksal bir yapısı olduğu ve bu mantıksal yapının ortaya konmasının felsefenin temel amaçlarından biri olduğudur. Örneğin Frege modern mantığın temellerini attığı yapıtı *Begriffsschrift*’te şunları söyler:

Felsefenin bir görevi kavramların ilişkileri üzerine dilin kullanımıyla çoğunlukla kaçınılmaz olarak ortaya çıkan yanlışları açığa çıkarmak ve düşünceden olağan dilsel anlatım araçlarının lekesini silerek sözcüklerin insan zihni üzerindeki gücünü kırmaksa, daha çok bu amaçlar için geliştirilmiş *Begriffsschrift*’im felsefeciler için kullanışlı bir araç durumuna gelebilir. (Frege 1997, 50-1)

Görüldüğü üzere Frege günlük dilin sağlıklı düşünmeyi engelleyen etkileri olduğunu ve felsefenin bunları ortadan kaldırması gerektiğini savunur. Bunun için de biçimsel mantığın araçlarını geliştirir. Benzer biçimde Russell da 1905 yılında yayımlanan ünlü makalesi “Gönderim Üzerine”de görünüşte sorunlu ve kafa karıştırıcı gibi

görünen dilsel yapılar için mantıksal çözümler önerir. Bu öneriler içinden en ünlüsü kuşkusuz “Türkiye’nin başkenti”, “Fransa’nın kralı” gibi belirli betimlemelerin görünüşün tersine teklik (biriciklik) bildiren bir niceleyici içerdikleri savıdır.

Frege ve Russell’in geliştirmeye çalıştıkları bütünüyle mantıksal yapıdaki dil için en merkezi kavram doğruluktur. Böylesi bir dilde bir tümcenin parçalarından yola çıkarak doğruluk değerinin nasıl saptandığı açık olmalıdır. Dolayısıyla *ideal dil filozofları* olarak adlandırabileceğimiz bu filozoflar ilgilerini doğru ya da yanlış olabilen bildirme kipindeki tümcelerle sınırlı tutmuşlardır.¹ Aralarında farklar olsa da ideal dil filozofları için bildirme kipindeki bir tümcenin anlamı dile getirdiği önerme ya da düşüncedir. Önermeyi belirleyen ise tümcenin yapısı ve bu yapıdaki parçaların anlamlarıdır. Bir başka deyişle, parçaların anlamlarının tümcenin yapısının belirlediği biçimde birleşmesi ile tümcenin dile getirdiği önerme ortaya çıkar.

İdeal dil filozoflarının düşünme için doğal dilin uygun bir araç olmadığı görüşü 20. Yüzyılın ortalarında, *doğal dil filozofları* olarak adlandırılan Austin, Ryle, Strawson ve İkinci Döneminde Wittgenstein gibi filozoflarca eleştirilmiştir. Bu filozoflar doğal dilin mantıksal bir dile indirgenmesine gerek olmadan, kendi başına önemli bir araştırma nesnesi olduğunu savunmuşlardır. Örneğin Austin bu görüşü şöyle dile getirir:

[O]rtak sözcük dağarcığımız, birçok kuşaktan insanın yaşamları boyunca yapmaya değer buldukları bütün ayrımları ve kurmaya değer buldukları bütün ilişkileri somutlaştırır: bunların, en iyi uyum sağlayanın yaşamda kalmasına dayanan uzun süreli sınavı geçtikleri için, benim ya da sizin bir öğleden sonra koltuklarımızda tasarlayabileceklerimizden (en çok yeğlenen diğer yöntem) kuşkusuz daha çok sayıda, daha sağlam ve en azından bütün sıradan ve makul derecede pratik konularda daha incelikli olmaları beklenir. (Austin 1957, 8)

Doğal dil filozoflarının üzerinde durdukları bir nokta bağlam ve kullanımın dildeki rolüdür. Örneğin Strawson’a göre sözcükler değil sözcüklerin belirli bir bağlamdaki kullanımlarının gönderimlerinden söz etmemiz gerekir. Benzer biçimde tümcelerin doğruluğu ya da yanlışlığından değil onların belirli bir bağlamda kullanılmasının (sözcelenmesinin) doğruluğu ya da yanlışlığı söz konusu olabilir (Strawson 1950). Austin de farklı kullanımları dikkate alındığında tümcelerle bilgi vermek dışında da türlü edimler gerçekleştirilebildiğine vurgu yapmıştır (Austin 2007). Örneğin bir sanık için “20 yıla mahkûm ediyorum.” diyen bir yargıç yalnızca bilgi vermez aynı zamanda bu tümceyi sözceleyerek mahkûm etme edimini de gerçekleştirir. Kullanım kavramını belki de en uç noktasına götüren ise Wittgenstein olmuştur. Ona

¹ Wittgenstein da *Tractatus Logico-Philosophicus*’ta savunduğu dil görüşüyle bu kampta yer alır.

göre sözcükler ve parçaları oldukları tümceler çoğu durumda uzlaşımsal anlamlarından farklı anlamları dile getirirler:

“Anlam” sözcüğünün kullanıldığı durumların *büyük* bir kesimi için — ancak *hepsi* için değil — bu sözcük şöyle açıklanabilir: bir sözcüğün anlamı onun dilde kullanımıdır. (Wittgenstein 2009, 43. paragraf)

İşte Grice’ın dil felsefesi arka planda bu tartışmalar varken ortaya çıkar. Grice’ın temel amacı ideal dil filozofları ile doğal dil filozoflarının kuramlarındaki doğru saptamalardan yola çıkarak kapsayıcı bir dil kuramı geliştirmektir. Grice için doğal dilin günlük kullanımları ve altta yatan mantıksal yapı birbirine rakip ya da ikisinden birinden kurtulmamız gereken kuramsal ögeler değil kapsamlı bir dil kuramının birbirini bütünleyen parçalarıdır. Grice’ın önünde şöyle bir gözlem duruyordu: Bir tümce farklı bağlamlarda farklı şeyleri aktarmak için kullanılabilir ancak o tümcede bir de bütün bu bağlamlarda aynı kalan bir şey vardır. Örneğin “Saat 12 oldu.” gibi bir tümce uyku vaktinin geldiğini aktarmak için de gelmesi beklenen misafirin geç kaldığını aktarmak için de kullanılabilir. Ancak hiçbir bağlama gerek duymadan, bu tümcenin temelde ve ilksel olarak dile getirdiği başka bir şey vardır, o da *saatin 12 olduğu* önermesi ya da düşüncesidir. Grice’a göre bu ikisi de, yani bir tümcenin dile getirdiği düşünce de o tümceyi kullanarak konuşucunun ek olarak aktardığı düşünce de, “anlam” olarak adlandırılmayı hak ederler. O bunlardan ilkinde *söylenen-şey*, ikincisine ise *sezdirilen-şey* (ya da *sezdirim*) adını verir. Dolayısıyla bir tümce ile toplam olarak aktarılan anlam iki katmandan oluşur: (i) söylenen-şey (what-is-said) ve (ii) sezdirilen-şey (what-is-implicated). “Mantık ve Konuşma”da Grice’ın önünde duran temel sorun bu iki anlam bileşeni arasındaki ilişkinin açıklanmasıdır. Bir başka deyişle, söylenen-şeyden sezdirilen-şeye nasıl gidildiğinin gösterilmesidir. Şimdi bu sorunu inceleyelim.

2. Sezdirim

Grice’a göre söylenen-şey yaklaşık olarak Frege ve Russell’dan geldiği gibi bir tümcenin dile getirdiği önerme olarak anlaşılabilir. Grice tümcenin söylediği-şeyin saptanması için bağlama duyarlı terimlerin göndergelerinin saptanması, tümcenin sözcelendiği zamanın bilinmesi ve varsa çok anlamlılıkların ortadan kaldırılması gerektiğini de vurgular.

Sezdirilen-şey ya da sezdirim ise, Grice’a göre, iki ayrı biçimde ortaya çıkar. İlk olarak dilsel uzlaşım kaynaklı sezdirimler vardır. Grice bunları *uzlaşımsal sezdirimler* (conventional implicature) olarak adlandırır. Şu örnekleri düşünelim:

- (1) Ali ile Ayşe evlendiler ve çocukları oldu.
- (2) Ali ile Ayşe’nin çocukları oldu ve evlendiler.

Bu iki örnek mantıksal olarak ve doğruluk değeri bakımından eşittir ancak (2) çocuğun evlilik öncesinde olduğunu uzlaşımsal olarak sezdirirken (1) çocuğun evlendikten sonra dünyaya geldiğini uzlaşımsal olarak sezdirir. Burada “ve” sözcüğünün iki yanındaki tümceciklerin (clause) dile getirdiği olayların zamansal sırası ile ilgili bir sezdirim söz konusudur. Bu sezdirim “ve” sözcüğünün anlamının

bir parçası değildir. Bu sözcük iki olayı birbirine bağlamak için kullanıldığında sezdirim uzlaşımına dayalı olarak ortaya çıkar. Uzlaşımsal sezdirimler konuşmanın geçtiği bağlamdan bağımsız olarak ilgili sözcüğün kullanımıyla ilgili ortak kabullerden doğarlar.

İkinci olarak belirli bir konuşmanın kendisinden kaynaklanan sezdirimler vardır. Grice bunlara *konuşma sezdirimleri* (conversational implicature) adını verir. Konuşma sezdirimi, belirli bir bağlamda, tümcenin söylediği-şeyden yararlanarak dinleyiciye sezdirilen ve tümcenin uzlaşımsal anlamından (söylenen-şey + (varsa) uzlaşımsal sezdirim) ayrı bir anlam katmanıdır. Dinleyici konuşma sezdirimlerine belirli çıkarımlar sonucunda ulaşır. Bu çıkarımlarda sonuç, sezdirimin kendisini, öncüller ise şu temel öğeleri içerir:

- (i) Söylenen-şey
- (ii) Bağlam
- (iii) İletişimin ilkeleri

Söylenen-şeyin nasıl anlaşılması gerektiğinden yukarıda kısaca söz ettiğimize göre, şimdi sırasıyla bağlam ve iletişimin ilkelerine bakalım.

3. Bağlam

Grice bağlamın nasıl anlaşılması gerektiği sorusuyla fazla ilgilenmez. Buna karşılık Griceçi bir çizgide bir bağlam kuramı geliştiren Stalnaker'ın bağlam görüşüne bakabiliriz. Stalnaker'a göre bağlam bir konuşmanın katılımcılarınca kabul edilmiş varsayımların toplamıdır. Konuşma sırasında her öne sürülen düşünce, katılımcılar bu düşünceye karşı çıkmazlarsa bağlama eklenir. Dolayısıyla bir ikili konuşmanın her adımında bağlam güncellenebilir (Stalnaker 1999, 98). Sezdirim açısından bakacak olursak, bir konuşucunun konuşmanın belirli bir aşamasında kullandığı tümce ile neyi sezdirdiği saptanmaya çalışılırken, o tümcenin söylediği-şeyin yanı sıra, ikili konuşmada ortak varsayılan ve konuşmanın o anına kadar iki katılımcının kabul ettiği düşüncelerden oluşan bağlamı da hesaba katmak gerekir. Bir örnekle bu söylenenleri canlandıralım: Kerem'i yemeğe çağırıp çağırmama konusunu konuşan Ali ve Ayşe, sevgilisinden yeni ayrılan kişilerin çok konuşma eğilimli olduğunu ortak olarak varsayıyor olsunlar ve aralarında şöyle bir konuşma geçsin:

(3) Ayşe: Kerem nasıl birisi?

Ali: İyi birisi ancak kimi zamanlar rahatsız edecek derecede çok konuşuyor.

Ayşe: Yarın onu yemeğe çağıralım mı?

Ali: Sevgilisinden yeni ayrıldı.

Bu örnekte Ali'nin "Sevgilisinden yeni ayrıldı." diyerek neyi sezdirdiğini bulmak için Ayşe'nin konuşmada bağlamsal olarak ortak varsayılan sevgilisinden yeni ayrılan kişilerin çok konuşma eğilimli olduklarını ve bir önceki adımda bağlama eklenmiş olan Kerem'in kimi zamanlar rahatsız edecek derecede çok konuşabildiği düşüncelerini hesaba katması gerekiyor. Böylece Ayşe, Ali'nin sezdirdiği-şeyin Kerem'in yemeğe çağırılmaması gerektiği olduğu sonucuna varır.

4. İletişimin ilkeleri

Sezdirimin saptanması için söylenen-şey ve bağlam yeterliymiş gibi gözükse de aslında arka planda varsayılan birçok ilke söz konusudur. Grice “Mantık ve Konuşma”da bu ilkeleri formüle etmeye girişir. Öncelikle *İş Birliği İlkesi* adını verdiği çok genel bir ilke tanımlar: “Konuşmaya katkı, ilgili aşamada, katılımcısı olduğun karşılıklı konuşmanın kabul edilmiş amacının ya da yönünün gerektirdiği kadar olsun.” Kuşkusuz iş birliğine dayalı olmayan ve dolayısıyla iş birliği ilkesinin dışında kalan karşılıklı konuşmalar da vardır. Örneğin yalan söyleme, yanıltma gibi durumlarda, konuşmanın en azından bir katılımcısı iş birliği içinde olmadığından İş Birliği İlkesi geçerli olmaz.

İş Birliği İlkesi’ne ek olarak Grice şu maksimlerin de iletişimde etkin olduğunu söyler:

(a) Nicelik

1. Katkı (karşılıklı konuşmanın o anki amaçları açısından) gerektiği kadar bilgilendirici olsun.
2. Katkı gerektiğinden daha bilgilendirici olmasın.

(b) Nitelik (Üst-maksim: Katkının doğru olmasına çalış.)

1. Yanlış olduğuna inandığın şeyi söyleme.
2. Elinde yeterli kanıtı olmayan şeyi söyleme.

(c) Bağıntı

1. Bağıntılı ol.

(d) Tarz (Üst-maksim: Açık ol.)

1. Anlaşılmaz sözlerden kaçın.
2. Çok anlamlılıktan kaçın.
3. Özlü ol (sözü gereksiz yere uzatmaktan kaçın).
4. Sıralı ol.

Nicelik, Nitelik, Bağıntı ve Tarz maksimleri karşılıklı konuşmaları düzenlerler. İş birliğine dayalı bir konuşmada bunlar konuşmanın katılımcılarınca örtük olarak varsayırlar. Genel olarak söylersek, bir karşılıklı konuşmanın belirli bir aşamasında, konuşmanın katılımcılarından biri bir şey öne sürüyorsa, bunun yeterince gerekçelendirilmiş doğru bir söz olması (Nitelik), gerektiğinden az ya da çok bilgilendirici olmaması (Nicelik), konuşmanın bağlamıyla ilgili olması (Bağıntı) ve sözün söylenme biçiminin anlaşılmayı kolaylaştırıcı olması (Tarz) beklenir. Konuşucu da bu beklentiye uygun bir biçimde sözünü söyler. Buradaki “beklenti” olağan durumda örtük bir beklentidir. Aykırı bir durum oluşmadıkça bu beklentimizin açıkça farkında değilizdir. Bunu karanlık bir odaya girip lamba anahtarına basarken oluşan beklentiye benzetebiliriz. Hiç düşünmesek bile burada örtük olarak lambanın yanmasını bekleriz. Bu beklentinin farkında olmayız. Anahtara bastığımızda lamba yanmıyorsa örtük beklentimiz açığa çıkar ve beklentimizin neden karşılanmadığını düşünmeye başlarız. Konuşma sırasında da maksimlerin dile getirdiği örtük beklentiler ancak bu beklentiler karşılanmadığında dikkat çekerler.

Yukarıda belirtildiği üzere konuşma sezdirimleri bir çıkarım sonucu saptanırlar. Bu çıkarımı şöylesi bir uslamlama biçiminde gösterirsek sezdirim çıkarımları için üç temel öge olan söylenen-şey, bağlam ve iletişimin ilkeleri arasındaki ilişkiyi açıkça görebiliriz:

- (i) K [konuşucu] p 'yi söyledi.
- (ii) K'nin maksimlere ya da en azından İş Birliği İlkesi'ne uymadığını düşünmek için hiçbir neden yok.
- (iii) K'nin p demesi ve maksimlere ya da İş Birliği İlkesi'ne uyuyor olması için q 'yu düşünüyor olması gerekir.
- (iv) K, kendisinin iş birliği durumunda olduğunun kabulü için q 'nun varsayılması gerekliliğinin karşılıklı olarak bilindiğini biliyor olmalı.
- (v) K beni, yani dinleyiciyi, q 'yu düşünmekten alıkoyacak hiçbir şey yapmadı.
- (vi) Öyleyse K benim q 'yu düşünmemi amaçlıyor ve p diyerek q 'yu sezdi.²

İlk olarak söylenen-şey saptanmalıdır; bu nedenle söylenen-şey ilk öncülde karşımıza çıkıyor. İletişimin ilkelerinin uslamlamada karşımıza çıktığı yer ise (ii) ve (iii) öncülleridir. Burada İş Birliği İlkesi ve maksimlere uygun davranma varsayımları hesaba katılıyor. Bağlam için ise (ii)-(v) arası bütün öncüllerin arka planında etkin diyebiliriz. (ii) ve (iii)'te K'nin İş Birliği İlkesi ve maksimlere uyup uymadığının saptanması için p 'nin söylendiği bağlama başvurulmalı. Örneğin Bağlantı maksimi "Bağıntılı ol." ile bağıntılı olunması istenen bağlamdır. Konuşma bağlamında yer alan düşüncelerle bağıntılı sözler Bağlantı maksimine uygun düşerler. Örneğin döviz kurundaki değişimlerin konuşulduğu bir bağlamda bir kimsenin Sting'in "Englishman in New York" şarkısını ne kadar sevdiğini söylemesi bağıntısız bulunacaktır. (iv)'teki varsayımın geçerli olup olmadığı yine bağlama bakarak sınanmalı. Son olarak (v)'te, K'nin birazdan "etkisizleştirme" (cancellation) olarak adlandıracağımız edimi gerçekleştirecek bir şey yapıp yapmadığı da karşılıklı konuşmanın önceki aşamalarında nelerin geçtiğine, bir başka deyişle, konuşma bağlamına başvurmayı gerektirir. Sonuç olarak bağlam, uslamlamasının söylenen-şeyin saptandığı ilk adımı ve sonuç adımı dışındaki her adımında etkindir.

Şimdi bir konuşucunun İş Birliği İlkesi ve maksimlere yönelik alabileceği değişik tutumlar ve bunların sonuçlarından söz edelim. Burada beş ayrı durumla karşılaşabiliriz:

- (a) Konuşucu belirli bir bağlamda İş Birliği İlkesi ve maksimlere uymaktan açıkça vazgeçebilir (opt out). Örneğin sizden bir arkadaşınızın bir sırrını paylaşmanız isteniyorsa "Bu konuda bir şey söylemem doğru olmaz" diyerek iş birliğine giremeyeceğinizi açıkça gösterebilirsiniz.

² Buradaki yarı-biçimsel uslamlama Grice'in özgün açıklamasının Levinson'ca (1983, 113-4) düzenlenmiş biçimidir.

- (b) Karşıdakini yanıltmayı amaçlayan bir kişi İş Birliği İlkesi ve maksimleri gizlice *çiğneyebilir* (violate). Örneğin yanlış olduğunu bildiği bir şeyi karşıdaki kişiyi yanıltmak amacıyla söyleyen bir kişi Nitelik maksimini gizlice *çiğnemiş* sayılır.
- (c) Konuşucu İş Birliği İlkesi ve maksimlere bütünüyle *uyabilir*.
- (d) Konuşucu İş Birliği İlkesi'ne uymasına karşın iki ya da daha fazla maksimin *çatışması* [clash] nedeniyle bunların gereklerini yerine getiremiyor olabilir.
- (e) Konuşucu İş Birliği İlkesi'ne uymasına karşın bir maksime *açıkça karşı gelebilir* (flout). Örneğin söylenen-şey düzeyinde açıkça yanlış bir şey söyleyerek onunla bağlantılı ancak doğru bir düşünceyi aktarmak istediğini gösterebilir. Bir başka deyişle, söylenen-şey düzeyinde olmasa bile sezdirilen-şey düzeyinde Nitelik maksimine uymuş olur.³ Burada önemli nokta maksimlerin koyduğu kurallara anlam katmanlarından birinde uymanın İş Birliği İlkesi'ne uymak için yeterli olmasıdır. Söylenen-şeyin maksimlerden bir ya da birkaçına uygun olmaması durumunda, konuşucunun İş Birliği İlkesi'ni *çiğnediği* sonucuna hemen varamayız; sezdirilen-şey düzeyinde bu maksimlerin gerekleri karşılanıyor olabilir.

Bu beş durumdan İş Birliği İlkesi'ne uyulan son üç durumda sezdirimlerin nasıl ortaya çıktığını birer örnekle canlandıralım. (c) durumunu Grice'ın bir örneği üzerinden inceleyelim. A arabasını çalıştıramamaktadır. Başında beklerken yanına B gelir ve aralarında şu konuşma geçer:

(4) A: Benzinim bitti.

B: Köşeyi dönünce bir benzinci göreceksin.

Bu örnekte B'nin söylediği-şey yalnızca A'nın köşeyi dönünce bir benzinci göreceğidir. Ancak B böyle söyleyerek benzincinin açık olduğunu ya da bildiği kadarıyla açık olabileceğini sezdirmiş de olur. Örnekte A için şöyle bir akıl yürütmenin varlığından söz edilebilir. B benzincinin kapalı olduğunu bilip de benzincinin yerini gösterip başka bir şey söylemese bağıntısız bir şey söylediğinden Bağlantı maksimini *çiğnemiş* olurdu. İş Birliği İlkesi'ne uyan bir konuşucu böyle yapmaz. B'nin Bağlantı maksimine uyması ancak onun, en azından bildiği kadarıyla, benzincinin açık olduğunu düşündüğü varsayımıyla olanaklı olur. Öyleyse B, benzincinin açık olduğunu sezdirir.

(d) durumunu örnekleme için yukarıdaki örneği biraz değiştirelim.

(5) A: Nereden benzim alabilirim?

B: Bomonti taraflarında bir benzinci olmalı.

³ Dikkat edilirse Grice ilk Nitelik maksimini her ne kadar söylenen-şeyin doğru olması üzerine kurmuş olsa da üst-maksimde konuşmaya yapılan katkının doğru olmasına vurgu yapar. Böylelikle yanlış bir şey söyleyip doğru bir şey sezdirerek konuşmaya doğru bir katkı yapmanın Nitelik maksiminin geneline aykırı olmadığını belirtmiş olur.

Bomonti'nin büyük bir semt olduğu düşünülürse B'nin A'ya yeterince bilgi vermediği ve böylelikle Nicelik maksimlerinden ilkinin çiğnediği sonucu çıkar. Ancak B'nin iş birliği durumunda bir konuşucu olduğu ve A'ya yeterince bilgi vermediğinin farkında olduğu düşünülürse bu durumun nedeninin B'nin daha fazla bilgi vermeye çabalamasının Nitelik maksimlerinden ikincisini, yani "Elinde yeterli kanıt olmayan şeyi söyleme." maksimini, çiğnemesi anlamına geleceğini görmesidir. Bir başka deyişle, burada iki maksim, ilk Nicelik maksimi ve ikinci Nitelik maksimi, çatışmaktadır. Sonuç olarak A, B'nin benzincinin tam yerini bilmediğini sezdirmediği çıkarımını yapar.

Son olarak (e) durumunu da bir metafor örneği ile gösterelim. Ali tez danışmanı ile görüşmesini Ayşe'ye anlatırken şöyle demiş olsun:

(6) Beni bir yumrukta yere serdi.

Burada Ali'nin söylediği-şey düz anlamıyla düşünülürse kuşkusuz yanlış ve Nitelik maksimini çiğniyor. Tez danışmanının Ali'ye gerçekten yumruk atmadığı ortada. Buna karşılık Nitelik maksiminin çiğnendiği, konuşmanın her iki katılımcısı için de çok açık olduğundan, Ayşe Ali'nin söylediği-şey ile ilişkili başka bir şey sezdirmek istediğini anlıyor. Yaklaşık olarak söylersek Ali'nin sezdirmediği-şey tez danışmanının kendisini tek bir söz ya da hareketle zor durumda bıraktığı olmalı. Grice bir maksimin böyle açık bir biçimde çiğnenmesine o maksime karşı gelinmesi (flout) ya da o maksimden yararlanılması (exploit) adını veriyor. Yukarıda belirtildiği gibi bir maksime karşı gelme durumlarında söylenen-şey düzeyinde değil ancak sezdirilen-şey düzeyinde o maksimin gerekleri yerine getirilmiş oluyor. Bu örnekte de söylenen-şey düzeyinde değil ancak sezdirilen-şey düzeyinde Ali'nin sözü Nitelik maksimine uygun düşer.

5. Konuşma sezdirimlerinin özellikleri

Grice bir dilsel olgunun konuşma sezdirimi olup olmadığını anlamak için kimi özelliklerin araştırılmasını önerir. Bunlardan ilki *etkisizleştirilebilmedir* (cancellability). Buna göre bir konuşma sezdiriminin belirli bir bağlamda ortaya çıkabileceğini düşünen bir konuşucu sözlerine bir ek yaparak olası konuşma sezdirimini etkisizleştirebilir. Yukarıda bir usamlama biçiminde verilen sezdirim çıkarımının öncüllerinden "K beni, yani dinleyiciyi, q'yu düşünmekten alıkoyacak hiçbir şey yapmadı." adımı etkisizleştirme olanağına işaret etmektedir. Örnek verirse, (4)'te B, benzincinin yerini gösterdikten sonra sözlerine "Ancak açık olup olmadığını bilmiyorum." gibi bir ek yapsaydı, söz konusu sezdirimi etkisizleştirmiş olurdu. Bir başka olasılık da bir konuşma sezdirimini olağan bağlamlarda üretmesi beklenen bir tümcenin o konuşma sezdiriminin ortaya çıkmayacağı bir bağlamda kullanılmasıdır. Buna bağlamsal etkisizleştirme denebilir. Örneğin bir öğrenci olağan durum ve ortamlarda "Tez danışmanımı bekliyorum." dediğinde bu sözleriyle tez danışmanı ile bir tez görüşmesi yapacağını sezdirmediği sonucuna varırız. Buna karşılık aynı söz örneğin bir futbol stadyumu girişinde söylenirse, bu bağlamda bir tez görüşmesi yapılacağı sezdirimi ortaya çıkmayacaktır. Bağlam, sezdirimi etkisizleştirmiştir.

Konuşma sezdirimlerinin ikinci özelliği *ayrılmazlıktır* (nondetachability). Bu özelliğe göre belirli bir bağlamda aynı şeyi farklı biçimlerde söyleyerek konuşma sezdirimlerinden kurtulmak olanaklı değildir. Başka bir deyişle, konuşma sezdirimleri belirli bir bağlam veriliyken söylenen-şeyden ayrılamazlar. Şu örneklere bakalım:

(7) Film neredeyse Oscar kazanıyordu.

(8) Film Oscar kazanmaya çok yaklaştı.

(7) ve (8) aynı şeyi farklı biçimlerde söylediklerinden ayrılmazlık ilkesi gereği aynı şeyi, yani filmin Oscar kazanmadığını, sezdirirler (Huang 2007, 34). Bu özelliğe tek ayrıksı durum dile getirme tarzından dolayı ortaya çıkan Tarz maksimleriyle ilgili sezdirimlerdir. Örneğin şu iki tümceyi düşünelim:

(9) Ali'nin pişirdiği zeytinyağlı yaprak dolmasından yedim.

(10) Ali'nin pişirdiği üzüm yaprağıyla sarılan pirinç tanesi, kuş üzümü ve fıstık karışımından yedim.

“Üzüm yaprağıyla sarılan pirinç tanesi, kuş üzümü ve fıstık karışımı” betimlemesinin zeytinyağlı yaprak dolmasından söz etmek amacıyla kullanıldığını düşünürsek bu iki tümcenin söylediği-şeyin yaklaşık olarak aynı olduğunu varsayabiliriz. Ancak kuşkusuz iki tümce aynı şeyi farklı biçimlerde söylerler. Bu durumda (10)'un, (9)'dan farklı olarak pişirilen yemeğin zeytinyağlı yaprak dolması olarak nitelendirilmeyi hak etmeyecek kadar kötü olduğu gibi bir sezdirimi aktarmak amacıyla kullanıldığı sonucuna varılır. Bu sezdirim Tarz maksimleriyle ilgili olduğundan ayrılmazlık özelliği geçerli olmamış olur.

Üçüncü olarak konuşma sezdirimleri *uzlaşım sal değildir*. Bir başka deyişle, konuşma sezdirimleri sözcelenen tümcenin (sözce) uzlaşım sal anlamının bir parçası değildirler. Sözcenin uzlaşım sal anlamı söylenen-şey ve varsa uzlaşım sal sezdirimlerden oluşur. Konuşma sezdirimleri bunlara ek bir anlam katmanıdır. Dördüncü özellik olarak konuşma sezdirimlerinin *söylenen-şeyin söylenmesi* sonucu ortaya çıkması vardır. Konuşma sezdirimlerinin taşıyıcısı yalnızca söylenen-şey değil, söylenen-şeyin belirli bir bağlamda, konuşmanın belirli bir aşamasında, belirli bir amaç için ortaya konulmasıdır. Bir başka deyişle, konuşma sezdirimleri için bir söz edimi gereklidir. Son olarak, konuşma sezdirimleri tümevarımsal bir çıkarım sonucu elde edildiğinden neyin tam olarak sezdirildiğiyle ilgili bir *belirsizlik* (indeterminacy) kalır. Yukarıda uslamlama biçiminde verilen sezdirim çıkarımı tündengelimsel değildir; öncüllerin doğruluğu sonucun doğruluğunu güvence altına almaz. Dinleyici çıkarımı yaparken eldeki verilerle uygun bir sonuca ulaşmaya çalışır ancak kimi durumlarda birden fazla uygun sonucun varlığı söz konusu olabilir.

Burada sayılan beş özellik bakımından uzlaşım sal sezdirimlerle konuşma sezdirimleri farklılık gösterirler. Uzlaşım sal sezdirimler etkisizleştirilemezler, ayrılabilirler, tümce anlamının uzlaşım sal parçasıdır, bağlamdan bağımsız ortaya çıkarlar ve onlar için bir belirsizlikten söz edilemez. Şu örneğe bakalım:

(11) Ayşe emlakçı ama iyi bir insan.

Burada uzlaşımsal olarak emlakçı olmak ve iyi bir insan olmak arasında bir karşıtlık olduğu sezdirilir. Bu sezdirim sözünü ettiğimiz özelliklerden hiçbirini göstermez. Örneğin buradaki sezdirimin şöyle etkisizleştirilmeye çalışıldığını düşünelim:

(12) Ayşe emlakçı ama iyi bir insan. Sakın yanlış anlaşılmasın, ben emlakçı olmak ve iyi bir insan olmak arasında bir karşıtlık görmüyorum.

Böylesi bir etkisizleştirme çabası başarılı bulunmayacaktır. Bunun nedeni, bu sözü söyleyen kişinin emlakçı olmak ve iyi bir insan olmak arasında bir karşıtlık görmüyorsa neden uzlaşımsal olarak bu etkiyi vermeyecek “ve” sözcüğünü kullanmadığı sorusunun yanıtsız kalmasıdır.

Grice konuşma sezdirimleri içinde kalmakla birlikte tetiklenmesi için bağlamın belirli özelliklerine gerek duymayan bir sezdirim sınıfının varlığından da söz eder. Bunlar *genelleştirilmiş sezdirimler* olarak adlandırılırlar. Genelleştirilmiş sezdirimleri tıpkı uzlaşımsal sezdirimler gibi belirli türde ifadelerin varlığı tetikler ancak uzlaşımsal sezdirimlerden farklı olarak genelleştirilmiş sezdirimler etkisizleştirilebilirler. *Niceliksel sezdirimler* (scalar implicatures) olarak adlandırılan sezdirimler genelleştirilmiş sezdirimlerin tipik örnekleridir:

(13) Çoğu öğrenci dersi geçemedi.

Burada en azından kimi öğrencilerin dersi geçtiği söylenmiyor ancak böylesi bir sezdirim kullanılan niceleyici deyim varlığı (“çoğu”) nedeniyle ortaya çıkıyor. Peki, bu sezdirim etkisizleştirilebilir mi? Şöyle dendiğini düşünelim:

(14) Çoğu öğrenci dersi geçemedi; aslında kimse geçemedi.

Burada konuşucu, sözlerine yaptığı ekle kimi öğrencilerin dersten geçtiği sezdirimini etkisizleştirir. Burada (12) örneğindeki gibi benzer bir bozukluk ortaya çıkmaz. Konuşucu ek yaparak kullandığı niceleyiciyi mantıksal olarak güçlendirmektedir.

6. Genel değerlendirme

Grice’in “Mantık ve Konuşma” yazısı dil felsefesi ve dilbilim tartışmalarına önemli etkiler yapmıştır. Genel bir değerlendirme olarak bu etkilere kısaca bakalım.

Grice’in iletişimin işleyişinin açıklanmasıyla ilgili yaklaşımı dilbilim ve dil felsefesinde temel önemde olan anlambilim/pragmatik ayrımının biçimlenmesine önemli bir katkı yaptı. Bugün de çoklukla kabul edilen ayrıma göre anlambilim söylenen-şey, pragmatik ise sezdirilen-şeyle ilgilenir. Grice böylelikle ilk bölümde gördüğümüz ideal dil filozofları ve doğal dil filozofları arasındaki tartışmaya da yeni bir bakış açısı kazandırmış oldu. Biraz basitleştirerek dile getirirsek, söylenen-şey temelde tümcenin doğruluk-koşullarıyla bağlantılıdır. Bir başka deyişle, doğruluk koşulları aynı olan tümceler yoluyla söylenen-şey de aynı olur. Bu nedenle, söylenen-şeyin saptanmasında tümcenin mantıksal yapısı temel önemdedir. Buna karşılık tümcenin gündelik anlamı, mantıksal yapısını her zaman açık kalmaz. Örneğin (11)’de iki önerme “ama” yerine “ve” ile bağlansaydı arada kuşkusuz bir anlam farkı ortaya çıkardı ancak bu anlam farkı tümcenin mantıksal yapısını ve doğruluk değerini etkilemeyeceği için söylenen-şey bakımından bir farklılık

oluşmazdı.⁴ Grice, bu nedenle, aradaki anlam farkını sezdirimler yoluyla açıklamayı savunur. Öyleyse Grice'ın doğal dildeki anlamın tümcenin mantıksal yapısını kimi zaman gizlediği ya da tam olarak yansıtmadığı konusunda ideal dil filozoflarıyla uzlaştığını söyleyebiliriz. Buna karşılık Grice ideal dil filozoflarından farklı olarak doğal dilin mantıksal yapısı dışında kalan bölümünü dil felsefesi için uzaklaştırılması gereken bir fazlalık olarak görmez. Grice'a göre dilin bu bölümü için ayrı bir kuram gerekmektedir. Ana hatlarını yukarıda gördüğümüz bu kuram anlam kavramını ideal dil filozoflarından çok daha geniş ele alır ve kullanımdan kaynaklanan anlamın nasıl aktarıldığının ilkelerini koyar. Bu bakımdan Grice'ın doğal dil filozoflarıyla uyumlu bir amacı olduğunu görürüz. Grice yalnızca mantıksal ve kullanım kaynaklı iki anlam alanını birbirinden ayırmakla kalmamış bu iki alanın ilişkisini de göstermiştir. Sezdirimlerin saptanması için, söylenen-şeyin temel bir çıkarım bileşeni olması aradaki ilişkiyi sağlar.

“Mantık ve Konuşma”da çizilen çerçeve, dil felsefesinde birçok özel sorunun çözümünde kullanılmıştır. Grice'ın *Yenilenmiş Occam'ın Usturası* (YOU) olarak adlandırdığı ilke bu çözümlerde yol gösterici olmuştur. İlke şunu söyler: Anlamlar gerekenden fazla çoğaltılmamalı (Grice 1989, 47). Grice'ın iletişimin işleyişi için çizdiği çerçeve YOU ilkesiyle uyumludur. Başta gördüğümüz “bir sözcüğün anlamı onun kullanımınıdır” gibi bir yaklaşım bu ilkeyle uyumlu değildir. Grice'ın sözcüklerin ve tümcelerin anlamlarını sabit tutup bağlamsal anlam değişmesini sezdirimlerle açıklaması sözcük anlamlarının gerekenden fazla çoğaltılmasını önlemiş olur. Örneğin “bir” belirsiz tanımlığı şu örneklerde olduğu gibi farklı anlamları aktarmak için kullanılabilir:

(15) Hastanın bir böbreğe gereksinimi var.

(16) Bana uygulanan yanlış ilaç tedavisinin bedeli bir böbrek oldu.

Bu örneklerden ilkinde “bir böbrek” deyiimiyle herhangi bir böbrekten söz edilirken ikincide konuşucu kendi böbreklerinden birinden söz etmektedir. Burada anlam farkını yaratan kuşkusuz “bir” sözcüğünün iki farklı kullanımınıdır. İlkinde sözcük, söz konusu şeyin konuşucu ile ilişkisinin uzak ve belirsiz olduğu düşüncesini aktarırken ikincide bu ilişkinin yakın ve belirgin olduğu düşüncesini aktarır. Bu kullanımları bu sözcüğün iki ayrı anlamı olduğunu varsayarak açıklamak YOU ilkesine uygun bir açıklama olmaz. Bu nedenle Grice anlamları çoğaltmadan bu sözcüğün tek bir anlamı olduğu ancak farklı bağlamlarda farklı anlamların sezdirilmesi için nasıl kullanılabileceğini göstererek ilkeye uygun bir açıklama verir. YOU ilkesine dil felsefesinde başka sorunların çözümü için de başvurulmuştur. Örneğin *Frege'nin bilmecesi* olarak da bilinen, özdeşlik dile getiren kimi tümcelerin nasıl bilgi verici olabildiği sorusunu Salmon (1986) bu tümcelerin tetiklediği sezdirimlere başvurarak yanıtlamıştır. Şu örneklere bakalım:

(17) Mars Mars'tır.

⁴ Tümcelerin mantıksal yapısının biçimsel gösteriminde her iki sözcük karşılığı olarak aynı mantıksal eklem (&) yer alır.

(18) Mars Merih'tir.

Frege bu iki örnek arasındaki bilgilendiricilik farkını açıklamak için anlambilimsel bir ayrım yaparak özel adların (ve diğer dilsel yapıların) gönderimlerini anlamlarından ayırır. Bu kuşkusuz kuramsal açıdan yüklü bir çözümdür. Buna karşılık Salmon bu iki tümcenin anlambilimsel açıdan farklı olmadığını, aradaki farkın ikincisinin pragmatik gizilgücünün ilkinin göre yüksek olması olduğu görüşündedir (Salmon 1986, 85).⁵ Frege ve Salmon'ın yaklaşımlarını karşılaştırsak ikincinin ilkinin oranla "Mars" gibi bir sözcüğün anlambilimsel değeri için daha basit bir açıklama önerdiğini görürüz. Açıklama güçleri de aynıysa YOU ilkesi gereği Salmon'ın yaklaşımı Frege'ninkine yeğlenmeli diyebiliriz.

Dil felsefesinde belirli betimlemelerin gönderimleri konusundaki önemli bir tartışma için de Griceçi yaklaşımdan yararlanılmıştır. Şu örneklere bakalım:

(19) Banu'nun erkek arkadaşını tanımıyorum.

(20) Banu'nun erkek arkadaşı en arka sırada oturan öğrenci.

Burada ilk örnekte konuşucu "Banu'nun erkek arkadaşı" betimlemesini aklında belirli bir kişi olmadan, her kim Banu'nun erkek arkadaşıysa anlamında kullanmaktadır. İkinci örnekte ise konuşucunun aklında belirli bir kişi vardır; dinleyicisinin bu kişiye dikkat etmesini istemektedir. Donnellan bu iki kullanımdan ilkinin *niteliksel* (attributive), ikincisini ise *gönderimsel* (referential) olarak adlandırır (Donnellan 1966). Bu ayrımın anlambilimsel mi pragmatik mi olduğu dil felsefesinde süregelen önemli bir tartışmadır. Ayrımın anlambilimsel olduğunu savunan kuramcılara⁶ karşı Kripke (1977), Grice'in söylenen-şey, sezdirilen-şey ayrımını gönderim alanına uygulayarak bu tür örnekler için anlambilimsel gönderim, konuşucunun gönderimi ayrımını yapar. Buna göre niteliksel gönderim ile konuşucu gönderiminin ayrıştığı durumlarda, konuşucu gönderiminin saptanması Grice'in önerdiği türden pragmatik ilkelere göre gerçekleşir. (20) örneğinin geçtiği bağlamda, konuşucunun hata sonucu Banu'nun erkek kardeşi olan kişiyi onun erkek arkadaşı sanarak bu tümceyi kullandığını varsayalım. Bu durumda "Banu'nun erkek arkadaşı" betimlemesi niteliksel olarak Banu'nun erkek arkadaşı (eğer varsa) her kimse ona gönderim yaparken konuşucu bu betimlemeyle gönderimsel olarak aklındaki kişiye gönderim yapmış olur. Dinleyici burada konuşucunun yaptığı hatanın ayrımında olsun olmasın onun kime gönderim yapma niyetinde olduğunu hem kullandığı betimlemenin anlamından hem de bağlamın sağladığı ipuçlarından yararlanarak pragmatik bir çıkarım sonucunda saptar. Bu çıkarım, Kripke'ye göre, Griceçi yaklaşımla açıklanabilir (Kripke 1977, 262-4).

⁵ Salmon'ın da önde gelen savunucularından olduğu *doğrudan gönderim kuramı* olarak adlandırılan yaklaşıma göre özel adların anlamları gönderimleridir. Örneğin "Mars" sözcüğünün anlamı Mars gezegenidir. Gönderimi aynı olduğu için "Merih" sözcüğünün de anlamı aynıdır.

⁶ Bu görüşün günümüzde önde gelen savunucularından biri Devitt'tir (2004). Donnellan her ne kadar kendi ayrımının anlambilimsel olmadığını söylese de Kripke Donnellan'ın görüşünün tutarlı olabilmesi için ayrımın anlambilimsel sayılması gerektiğini öne sürer (Donnellan 1966, 297; Kripke 1977, 262).

Kripke'nin bu yaklaşımının YOU ile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda, belirli betimlemelerin farklı kullanımlarını anlam ayrımıyla açıklayan yaklaşımın, açıklama gücü bakımından diğerine bir üstünlüğü yoksa, anlamları gerekenden fazla çoğalttığını söyleyebiliriz.

Grice'ın çizdiği çerçeve kuşkusuz eleştirilere de uğradı. Kimi kuramcılar Grice'ın maksimlerinin sayısının azaltılabileceğini öne sürdüler. Bunlar içinde *yeni-Griceçılar* olarak adlandırılanlar Grice'ın iletişim açıklamasında temel düşüncenin konuşucu ve dinleyicinin çıkarlarının ortak bir noktada dengeye ulaşması olduğunu söylerler. Örneğin Horn (1984) sezdirimlerin *Q-ilkesi* ve *R-ilkesi* olarak adlandırdığı iki ilke yoluyla açıklanabileceğini savunur:

Q-ilkesi

Söyleyebildiğin kadar çok söyle (R'yi varsayarak).

R-ilkesi

Söylemen gerekenden daha fazla söyleme (Q'yu varsayarak). (Horn 1984, 13)

Burada Q-ilkesi Grice'ın ilk Nicelik maksimini ve konuşucunun sözlerinin açık olmasını isteyen ilk iki Tarz maksimini bir araya toplar. R-ilkesi ise ikinci Nicelik maksimi, Bağlantı maksimi ve sözü gereksiz yere uzatmamayla ilgili üçüncü Tarz maksimini bir araya toplar. Bu yaklaşımda Nitelik maksimi özel bir konumdadır. Diğer maksimler ancak Nitelik maksimine uyulması koşuluyla iş görürler. Bir başka deyişle, Nitelik maksimi diğerlerini önceleyen bir üst-maksimdir (Horn 2012, 77-78).

Horn'a göre Q-ilkesi konuşucudan olabildiğinde çok bilgi vermesini istediği için dinleyici yararına çalışan bir ilkedir. Şu örneğe bakalım:

(21) Ayşe Ali'yi beğeniyor.

Burada “beğenmek” ve “sevmek” sözcükleri arasında bir karşılaştırma yaptığımızda ikincinin birinciden daha güçlü bir ilgiyi gösterdiğini söyleyebiliriz. Q-ilkesine göre olabildiğince bilgi verici olması gerektiğini düşündüğümüz konuşucunun, Ayşe'nin Ali'ye olan ilgisi için “sevmek” ya da benzeri daha güçlü bir deyim kullanmaması nedeniyle, en azından konuşucunun bildiği kadarıyla Ayşe'nin Ali'yi (henüz) sevmediği sezdirimi ortaya çıkar. Horn'a göre bu türden sezdirimler Q-ilkesince tetiklendiği için *Q sezdirimleridir*.

R-ilkesine geldiğimizde ise ilkenin konuşucu yararına olduğunu görürüz. Konuşucu düşüncesini olabildiğince az sözle dinleyicilerine aktarmak ister:

(22) Ali ve Ayşe evliler.

Bu örnekte aktarılan düşünce Ali ve Ayşe'nin birbirleriyle evli olduklarıdır ancak konuşucunun sözlerinde “birbirleriyle” vurgusunu yapmasına gerek olmaz. Dinleyici, ortada tipik bir durum olmasa konuşucunun bunu belirtmek için ek sözler söylemesi gerektiğini bildiğinden R-ilkesine göre konuşucunun tipik durumu yani Ali ve Ayşe'nin birbiriyle evli olmasını sezdirmediğini anlar. Bu sezdirim Horn'un yaklaşımında bir *R sezdirimi* olarak adlandırılır. Sonuçta bu yaklaşımda iletişim

konuşucu ve dinleyicinin karşıt yararlarının dengesi üzerine kurulur. Horn bu denge için *Manici* benzetmesi yapar (Horn 2012, 78).⁷

Horn'a getirilebilecek bir eleştiri onun yaklaşımında maksimlerin sayısı azaltılırken kimi klasik sezdirim örneklerinin dışarıda bırakılmasıdır. Örneğin metafor, ironi ya da abartma gibi Nitelik maksimine dayalı sezdirimler Horn'un iki ilkesinin kapsamına girmiyorlar. Her ne kadar Horn Nitelik maksimini üst bir maksim olarak değerlendirse de bu maksime dayalı çıkarımlar sezdirim olmak bakımından Horn'un Q ve R sezdirimlerinden farklı görünmemektedirler. Sonuçta Grice'ın sezdirim tartışmasında bütün maksimler bir şeyin söylenmesi sonucu yapılan çıkarımın yönünü belirlemek bakımından benzer işlev görürler. Öyleyse Nitelik maksimlerini diğerlerinden ilkesel olarak ayıranın ne olduğu sorusu Horn'un yaklaşımında belirsiz kalır.⁸

Grice'ın ilkelerinin sayısının azaltılması gerektiğini savunan bir başka görüş son dönemde dil felsefesi, dilbilim ve bilişsel bilimde çok etkili olan *Bağıntı Kuramı*'dır (Relevance Theory). Bağıntı Kuramı Grice'ın maksimleri içinden Bağıntı'yı temel alır ancak bu ilkenin içeriğini çok başka bir biçimde yorumlar.⁹ Öncüleri Sperber ve Wilson (1995) olan bu kuram yalnızca iletişimi değil bir kişinin çevresiyle olan bütün bilişsel etkileşimini de açıklamayı amaçlar. Bu yaklaşımda bağıntı her türden inancın ya da varsayımın taşıdığı dereceli bir özellik olarak düşünülür. Kuramın temel ilkesi sayılabilecek *Bilişsel Bağıntı İlkesi*'ne göre insanın bilişsel yetileri bağıntının artırılmasına yönelik çalışırlar. İnsan zihni, bağıntı özelliğini olabildiğince yüksek düzeyde taşıyan inançların ve varsayımların arayışındadır. Basitçe söylersek bu arayışın temel amacı zihnin dünyayı daha iyi, pratik amaçlar için daha uygun bir biçimde kavramasıdır.

Bilişsel Bağıntı İlkesi'nin iletişim alanındaki uygulaması ise *İletişimsel Bağıntı İlkesi*'dir. Bu ilkeye göre iletişim amaçlı her edim, alıcısına onun için en yüksek düzeyde bağıntılı olduğu varsayımını da taşır. Sözlü iletişimde konuşucu sözünü bu ilkeye uygun bir biçimde söyler, dinleyici ise söylenen sözü yine bu ilkeye uygun bir biçimde yorumlar. Grice'a göre bir sözün Bağıntı maksimine uygun olup olmadığı o sözün konuşma bağlamına bakarak saptanırken Bağıntı Kuramı'nda bir sözün bağıntılı olması dinleyicide yaptığı bilişsel etkilerle (örneğin aktardığı bilgilerle) ölçülür. Örneğin bir söz dinleyicinin ne kadar çok yeni çıkarım yapmasını sağlıyorsa o söz o kadar bağıntılıdır.

⁷ Manicilik aydınlık ya da iyi olarak nitelendirilebilecek bir güçle karanlık ya da kötü olarak nitelendirilebilecek bir gücün savaşımına dayanan dinsel bir öğretilerdir.

⁸ Horn'un önerisiyle ilgili sorun olarak görülebilecek bir diğer nokta onun sözün söylenme biçimi ile ilgili Tarz maksimlerini söylenen sözün içeriğiyle ilgili Nicelik maksimleriyle birlikte Q-ilkesinde birleştirmesiyle ilgilidir. Yeni-Griceçı olarak nitelendirilen bir başka kuramcı Levinson (2000) bu nedenle kendi yaklaşımında Horn'unkine benzer iki ilke yanında tarzla ilgili üçüncü bir ilkeye daha yer verir.

⁹ Bu nedenle Bağıntı Kuramı Yeni-Griceçı bir yaklaşım olarak görülmez.

Bağıntı Kuramı iletişimin bir denge gerektirdiği konusunda Yeni-Griceçılıkla benzer görüştedir ancak dengeyi farklı yerde arar. Yeni-Griceçılık, yukarıda belirtildiği üzere, iletişimde konuşucunun ve dinleyicinin birbirine karşıt yararlarının dengelendiğini söylerken Bağıntı Kuramı dengeyi dinleyicinin zihnindeki iki karşıt özellik arasında kurulduğunu öne sürer. Dinleyiciler sözün yorumlanmasının kolay olmasını buna karşılık bilişsel etkisinin büyük olmasını isterler. Ancak bu iki özellik karşıtlık içindedir. Kolay yorumlanan (örneğin klişeleşmiş sözler) genelde bilişsel etki bakımından güçsüzdür. Yüksek bilişsel etki yapacak sözler ise genelde zor yorumlanırlar. Bağıntı Kuramı, bu nedenle, bu iki özelliğin konuşmada dengelendiğini ve en bağıntılı sözün bu dengeyi sağlayan söz olduğunu savunur. Basitçe söylersek bir sözün yorumlanması için harcanan çaba onun yaptığı bilişsel etkiye değımelidir. Bunu ekonomide bir ürün için söz konusu olan fiyat ve performans arasındaki dengeye benzetebiliriz. Bağıntı Kuramı dinleyicinin, bir söz için dengeyi bulduğunda en bağıntılı ve aynı zamanda doğru yoruma da ulaştığını savunur. Konuşucu da dinleyicinin aradığı dengeyi gözeterek sözünü söylediği için İletişimsel Bağıntı İlkesi karşılıklı konuşmanın iki yanı için de geçerli olur.

Basit bir örnekle bu anlatılanları canlandırabiliriz. Ayşe, Ali'nin ertesi günkü mantık sınavına hazırlandığını bilmektedir. Sosyal medyada üniversitesindeki sınavların kar yağışı nedeniyle bir hafta ertelendiğini görür ve Ali'ye telefonundan şu iletiyi gönderir:

(23) Sınav kar nedeniyle haftaya ertelenmiş.

Ayşe'nin burada söylediği söz Ali'nin birçok önemli sonuca varmasını sağlar. Örneğin sınava çalışmayı o gün için bırakabileceği, kar yağışının ertesi gün de süreceği, bir sonraki hafta yapmayı düşündüğü geziyi ertelemesi gerekeceği gibi. Ayşe'nin sözü bütün bu sonuçlara, olabilecek en az yorum çabasıyla ulaşmasını sağlıyor. Ayşe sözüne örneğin sınavın haftaya saat kaçta ertelendiğini eklese, bu bilginin Ali için, en azından o anda, bağıntılı olduğunu söyleyemezdik. Bu ek bilgi Ali'nin ek bir sonuca varmasını sağlamayacaktı. Buna karşılık Ayşe'nin sözlerinde bir eksiklik olsaydı, örneğin sınavın ertelenme nedeni belirtilmeseydi, Ali belki bu sözleri bir şaka sanıp ikna edici bulmayacağından hiçbir sonuca varmayacaktı. Öyleyse Ayşe'nin sözünün Ali'nin yorum için harcayacağı çabaya değıceği ve böylelikle en yüksek düzeyde bağıntılı olduğunu söyleyebiliyoruz. Yukarıda belirtildiği üzere, İletişimsel Bağıntı İlkesi'ne göre Ayşe'nin sözü Ali'ye yalnızca sözün içeriğini değil bu sözün Ali için en yüksek düzeyde bağıntılı olduğu varsayımını da taşır. Bu bakımdan ilke Ali'nin sözü yorumlamasında yol gösterici olur. Örneğin Ali "sınav" sözcüğü ile henüz çalışmaya başlamadığı üç gün sonraki dil felsefesi sınavının kastedilmediğini bilir çünkü böyle olsaydı Ali üzerinde ilgili bağlamda bilişsel etki yapmayacak bağıntısız bir söz söylenmiş olurdu.

Sonuç olarak Bağntı Kuramı her ne kadar Grice'tan etkilenmiş bir yaklaşım olsa da farklı bir yol izleyerek iletişim için psikolojik bir açıklama verir.¹⁰ Bağntı hem Grice hem de yeni-Griceçılar için bir sözün bağlamıyla bağntılı olması olarak anlaşılırken Bağntı Kuramı'na göre bağntı, sözlerin dinleyicilerin zihinlerinde yaptığı bir etkidir. Bağntı Kuramı'na getirilebilecek en önemli eleştirilerden biri bir sözün bağntı değerinin ölçülmesi için gerekli iki karşıt büyüklük olan sözün yorumlaması için harcanan bilişsel çaba ve sözün bilişsel etkisinin nasıl ölçülebileceğiyle ilgilidir. Bu büyüklükler bir biçimde ayrı ayrı sayısallaştırılabilirse bile farklı türdeki büyüklükler olarak bilişsel çaba ve bilişsel etki ortak bir hesaplama nasıl konu olurlar? Örneğin 3 birim bilişsel çabaya karşılık 5 birim bilişsel etki yapan bir söz mü yoksa 5 birim bilişsel çabaya karşılık 8 birim bilişsel etki yapan bir söz mü daha bağntılı olur? Bilişsel çaba birimi ve bilişsel etki birimi arasında bir dönüşüm yapamazsak burada oranlamayı yapamayız. Bu oranlamayı yapamamak da Bağntı Kuramı'nın sınanabilir bir kuram olmadığı sonucuna varılmasına neden olabilir (Birner 2013, 95).

Bu bölümde her ne kadar "Mantık ve Konuşma"nın dil felsefesi ve dilbilim tartışmalarına katkısını temel alsak da yazının etkilerinin yalnızca bu alanlarla sınırlı olmadığını da belirtmek gerekir. Örneğin Currie (1990) sanat eleştirisi ve yorumunun Griceçi bir çerçeveden açıklanabileceğini savunmuştur. Bilgi felsefesinde de özellikle tanıklık yoluyla bilgi, karar verme kuramı ve oyun kuramı gibi alanlarda Griceçi yaklaşımların yaygın olduğu söylenebilir.¹¹

¹⁰ Bu nedenle Lepore ve Stone (2015) Grice sonrası yazını inceledikleri çalışmalarında yeni-Griceçuları "Dilsel Dönüş", Bağntı Kuramı'nı ise "Psikolojik Dönüş" başlıklarıyla ele alırlar.

¹¹ Grice'in felsefesinin tanıklık yoluyla bilgi ile ilişkisi için Adler (2017), karar verme ve oyun kuramlarıyla ilişkisi için de Benz, Jäger ve Rooij (2006) çalışmalarına bakılabilir.

Kaynakça

- Adler, Jonathan. 2017. "Epistemological Problems of Testimony." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, der. Edward N. Zalta, Winter 2017. <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/testimony-episprob/>.
- Austin, J. L. 1957. "A Plea for Excuses." *Proceedings of the Aristotelian Society* 57: 1–30.
- . 2007. *Söylemek ve Yapmak: Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri*. Çev. R. Levent Aysever. İstanbul: Metis Yayınları.
- Benz, Anton, Gerhard Jäger ve Robert van Rooij, der. 2006. *Game Theory and Pragmatics*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Birner, Betty J. 2013. *Introduction to Pragmatics*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Currie, Gregory. 1990. *The Nature of Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Devitt, Michael. 2004. "The Case for Referential Descriptions." *Descriptions and Beyond*, der. Marga Reimer ve Anne Bezuidenhout, 280–305. Oxford: Oxford University Press.
- Donnellan, Keith S. 1966. "Reference and Definite Descriptions." *The Philosophical Review* 75 (3): 281–304.
- Frege, Gottlob. 1997. "Begriffsschrift: A Formula Language of Pure Thought Modelled on That of Arithmetic." *The Frege Reader*, İng. çev. ve der. Michael Beaney, 47–78. Oxford: Blackwell Publishers.
- Grice, Paul. 1989. "Further Notes on Logic and Conversation." *Studies in the Way of Words*, Paul Grice, 41–57. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Horn, Laurence R. 1984. "Toward a New Taxonomy for Pragmatic Inference: Q-Based and r-Based Implicature." *Meaning, Form, and Use in Context: Linguistic Applications*, der. Deborah Schiffrin, 11–42. Washington, D. C.: Georgetown University Press.
- . 2012. "Implying and Inferring." *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, der. Keith Allan ve Kasia M. Jaszczolt, 69–86. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huang, Yan. 2007. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kripke, Saul A. 1977. "Speaker's Reference and Semantic Reference." *Midwest Studies in Philosophy*, no. II: 255–76.
- Lepore, Ernie ve Matthew Stone. 2015. *Imagination and Convention: Distinguishing Grammar and Inference in Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2000. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Russell, Bertrand. 2015. "Gönderim Üzerine." Çev. Alper Yavuz. *Felsefe Tartışmaları*, no. 49: 55–71.
- Salmon, Nathan. 1986. *Frege's Puzzle*. Atascadero, Kaliforniya: Ridgeview Publishing Company.
- Sperber, Dan ve Deirdre Wilson. 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. 2. bs. Oxford: Basil Blackwell.

- Stalnaker, Robert C. 1999. "On the Representation of Context." *Context and Content: Essays on Intentionality in Speech and Thought*, Robert C. Stalnaker, 96–113. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Strawson, P. F. 1950. "On Referring." *Mind* 59: 320–44.
- Wittgenstein, Ludwig. 2005. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çev. Oruç Arıoba. İstanbul: Metis Yayınları.
- . 2009. *Philosophical Investigations*. İng. çev. G. E. M. Anscombe, P. M. S. Hacker ve Joachim Schulte. 4. bs. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.